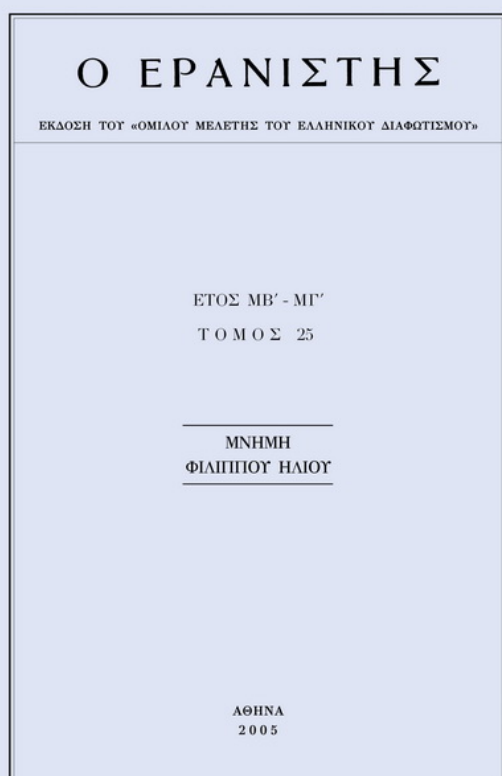


The Gleaner

Vol 25 (2005)

In Memoriam of Philippos Iliou



Ο Α. Κοραής και η Κεφαλονιά. Η ονοματοδοσία της λέσχης «Μουσείον ο Κοραής» (1843).

Πέτρος Πετράτος

doi: [10.12681/er.43](https://doi.org/10.12681/er.43)

To cite this article:

Πετράτος Π. (2005). Ο Α. Κοραής και η Κεφαλονιά. Η ονοματοδοσία της λέσχης «Μουσείον ο Κοραής» (1843). *The Gleaner*, 25, 281–299. <https://doi.org/10.12681/er.43>

Ο Α. ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Η ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

Ἡ ὀνοματοδοσία τῆς λέσχης «Μουσεῖον ὁ Κοραῆς» (1843)

ΤΟ 1843 ΥΠΗΡΞΕ ΑΡΚΕΤΑ ΓΟΝΙΜΟ γιὰ τίς πολιτικῆς διεργασίες στὴν ἀγγλοκρατούμενη Κεφαλονιά.¹ Ἦδη τὸ γεγονὸς τῆς Ἐπανάστασης τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 ἀναπτέρωσε τὸ ἠθικὸ καὶ συνέβαλε στὴν ἐνδυνάμωση τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν νησιωτῶν, ἐνῶ ἡ δυνατότητα ἱδρύσεως καὶ ἐλευθέρης λειτουργίας λεσχῶν, ποὺ ὁ νέος ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1843 Ἀγγλος ἀρμοστής τῶν Ἑπτανήσων J. Seaton² ἔδωσε, προκάλεσε ἀξιοπρόσεκτη κινητικότητα μεταξὺ τῶν φιλελεύθερων κύκλων τοῦ νησιοῦ. Τὰ νέα αὐτὰ δεδομένα ἐπέτρεψαν στοὺς φιλελεύθερους νέους τοῦ Ἀργοστολιοῦ νὰ ἱδρῦσουν μέσα στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 1843 τὴ λέσχην «Μουσεῖον ὁ Κοραῆς».³

Ἀρχικὰ, λειτούργησε ὡς ἀναγνωστήριο, ὅπου γινόταν ἀπὸ τὰ μέλη «ἡ ἀνάγνωσις ἐλληνικῶν προπάντων καὶ ἐτέρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων».⁴ Μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσις ἀναπτύχθηκε ὁ διάλογος, ζυμώθηκαν οἱ φιλελεύθερες ιδέες, πολιτικοποιήθηκαν περισσότερο τὰ μέλη καὶ ὁ περὶ γυρος τῆς λέσχης. Ἡ τελευταία συνέδεσε ἀπὸ τὸ 1846 τὴ δράση της μὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου,⁵ ἀντικαθιστώντας τὸν

1. Τὸ 1809, μὲ τὴν παράδοση τῶν γαλλικῶν δυνάμεων τοῦ νησιοῦ στὸν Ἀγγλο στρατηγὸ Oswald, ἄρχισε ἡ ἀγγλικὴ κατοχὴ γιὰ τὴν Κεφαλονιά, ἐνῶ μὲ τὴ συνθήκη τῶν Παρισίων, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1815, ἱδρύνονταν οἱ «Ἐνωμένες Πολιτεῖς τῶν Ἰόνιων Νησιῶν» κάτω ἀπὸ τὴν ἄμηση καὶ ἀποκλειστικὴ προστασία τῆς Μ. Βρετανίας (Βρετανικὴ Προστασία, 1815-1864). Γιὰ τὴ σημαντικὴ αὐτὴ περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας στὴν Κεφαλονιά (1809-1864) βλ. Γεώργ. Μοσχόπουλος, *Ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς*, τ. Β', ἐκδ. Κέφαλος, Ἀθήνα 1988, σ. 59-202.

2. Γιὰ τὸν John Seaton βλ. Ἡλίας Τσιτσέλης, *Κεφαλληνικά Σύμμικτα*, τ. Β', Ἀθήνα 1960, σ. 577-578.

3. Βλ. Ἡλίας Τσιτσέλης, ὁ.π., τ. Α', Ἀθήνα 1904, σ. 146. *Βιογραφία Ἡλίας Ζερβῶ-Ἰακωβάτου συνθεῖσα παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου*, Ἐπιμέλεια, Προλεγόμενα, Σημειώσεις Χρ. Σ. Θεοδοράτος, ἔκδοση Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», Ἀθήνα 1974, σ. 36.

4. Βλ. Ἡλίας Ζερβῶς-Ἰακωβάτος, ὁ.π., σ. 36. Ἀλλωστε, μὲ τὴ λέξη «Μουσεῖον» ὑποδηλώνονταν οἱ πνευματικῆς ἐνασχολήσεις τῶν μελῶν τῆς λέσχης, καθὼς αὐτὸς ἦταν ὁ τυπικὸς, ἐπιφανειακὸς σκοπὸς τῆς ἱδρύσεώς της.

5. Βλ. Σπυρίδων Μαλάκης, *Ἀπομνημονεύματα ἐπὶ τῆς συγχρόνου ἱστορίας ἢ ἱστορικὸν*

ἀρχικά περιορισμένο ἀναγνωστικό της χαρακτηήρα με τὸν ἐθνικό. Ἔτσι, πολιτικοποιῶσε καὶ με ἄλλες ἐνέργειες τὴ δράση της, στοχεύοντας τὴ βρετανικὴ πολιτικὴ στὰ Ἑπτάνησα. Οἱ διαφωνίες, ὅμως, μεταξὺ τῶν μελῶν της σχετικὰ με τὴν τακτικὴ τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα ὁδήγησαν τὰ ριζοσπαστικότερα μέλη σὲ ἀποχώρηση μέσα στὸ 1847.⁶ Ἡ λésχη, κρατώντας μετριοπαθὴ στάση καὶ συσπειρώνοντας τοὺς μεταρρυθμιστές,⁷ ἐξακολούθησε νὰ δραστηριοποιεῖται, ἔστω καὶ ἀποδυναμωμένα τὴν τελευταία περίοδο, μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1850. Ὑπῆρξε, πάντως, τὸ πρῶτο ὀργανωμένο φυτώριο τῆς Κεφαλονιάς, ὅπου ἀνθῆσαν ἡ ἐλεύθερη σκέψη καὶ ἡ πολιτικὴ ἔκφραση καὶ δράση.⁸

Ὅσὸ τόσο, τὸ ζήτημα ποὺ ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει σχετίζεται με τὴν ἐπωνυμία τῆς λésχης. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ πρωτοπόροι ἐκείνοι ἱδρυτές, φορεῖς οἱ ἴδιοι τῶν φιλελεύθερων ιδεῶν, με τὴν ὀνοματοδοσία («Κοραῆς») τῆς λésχης φιλοδοξοῦσαν νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν ιδεολογία καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς τῆς ἐνέργειάς τους. Σὲ κανένα, ὅμως, κείμενο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὔτε σὲ ἐφημερίδες οὔτε στὰ γραπτὰ κατὰλοιπα τῶν πρωταγωνιστῶν, δὲ διευκρινίζεται ὁ λόγος τῆς ἐπωνυμίας αὐτῆς· πούθεν δὲ συναντήσαμε κάποια ἔστω ἔμμεση μαρτυρία ἢ ἔνδειξη. Ὅφείλουμε, λοιπόν, νὰ ἀνιχνεύσουμε τὴν ἀπάντηση. Καὶ ὁ πιὸ σίγουρος δρόμος εἶναι νὰ διερευνήσουμε τὴν ἀπήχηση ποὺ ἐνδεχομένως εἶχε στὸν ἰόνιο χῶρο καὶ στὴν Κεφαλονιά ἰδιαίτερα ὁ πολιτικὸς στοχασμὸς τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξετάσουμε ποιά θέση εἶχαν τὰ Ἑπτάνησα στὸν ἐθνικὸ λόγο του καὶ τί ρόλο τοὺς ἀνέθετε σὲ σχέση με τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ Α. Κοραῆς (1748-1833) με τὸ συγγραφικὸ ἔργο καὶ τὴ συνολικὴ δράση του προσδιόρισε τὴν τρίτη φάση τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τὴν ἀνα-

ἐπισῶδιον ἐπὶ ἐνεργειῶν δραστῶντων τινῶν προσώπων πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, Ἀθήνα 1895, σ. 182.

6. Βλ. πρόχειρα Ἡλίας Ζερβός-Ἰακωβάτος, ὁ.π., σ. 37. Οἱ ἀποχωρήσαντες ἱδρυσαν στὴ συνέχεια τὸ «Δημοτικὸν Κατάστημα», τὸ σημαντικότερο κέντρο τῶν Ριζοσπαστῶν τῆς Κεφαλονιάς.

7. Τρεῖς ἦταν στὰ χρόνια της Βρετανικῆς Προστασίας οἱ πολιτικὲς τάσεις στὸ νησί: Οἱ Καταχθόνιοι, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσε ὁ λαός, ποὺ ἦταν ἡ φατρία τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς Ἀγγλοκρατίας· οἱ Μεταρρυθμιστές, ποὺ ἀποτέλεσαν ἓνα πολιτικὸ μόρφωμα με κύριο αἶτημα τὴν παραχώρηση μεταρρυθμίσεων· οἱ Ριζοσπάστες, ποὺ σύμπληξαν κόμμα καὶ ὑποστήριξαν τὴν ἑνωσι τῶν Ἑπτανήσων με τὸν ἐθνικὸ κορμὸ στὴ βάση τῆς συγκρότησης καὶ λειτουργίας ἐνιαίου ἐλληνικοῦ δημοκρατικοῦ κράτους.

8. Βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη ἔρευνά μας γιὰ τὴ λειτουργία καὶ δράση τοῦ «Κοραῆ» καὶ τῶν ὑπόλοιπων πολιτικῶν λésχων τῆς Κεφαλονιάς.

καινιστική, κατὰ τὶς δυὸ προεπαναστατικὲς δεκαετίες (1800-1820). Ὁ Ἑλληνας διαφωτιστής, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρά, «δὲν εἶναι ἐπαναστάτης καὶ ἡ σκέψη του δὲν εἶναι ἐπαναστατική· εἶναι ἐξελικτικός, προοδευτικός· ἀνήκει πνευματικὰ στὸν κύκλο τῶν Ἰδεολόγων».⁹ Ἐνταγμένος στὸ κίνημα τῆς Ἰδεολογίας παρέμεινε συνεπέστατος, ὑπερασπιζόμενος μὲ κάθε πρόσφορο τρόπο καὶ σὲ κάθε εὐκαιρία τὶς θέσεις της.¹⁰ Ὑποστήριξε σθεναρὰ τὶς ἀρχὲς τῆς δημοκρατίας καὶ ἐλευθερίας, τῆς ἰσονομίας καὶ δικαιοσύνης, τῆς μόρφωσης καὶ ἐπιστήμης, ὅλες ἀρμονικὰ συνδεδεμένες, γιὰ νὰ προσδιορίσουν τὸ φιλελεύθερο ἀστικοδημοκρατικὸ πολίτευμα. Ὑπῆρξε «ἐνεργὸς συντελεστής» αὐτοῦ ποὺ ἔχει ὀνομαστεῖ «ἐλληνικὸς πυρήνας» τῆς Ἰδεολογίας.¹¹ Καὶ ὁ Χιώτης διαφωτιστής, μὲ τὸ κύρος του ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα κατοχυρωμένο ὄχι μόνον στὴν ἐλληνικὴ παροιμία τοῦ Παρισιοῦ ἀλλὰ εὐρύτερα στὶς ἐλληνικὲς παροιμίες τῆς Εὐρώπης καὶ στοὺς εὐρωπαϊκοὺς πνευματικοὺς καὶ πολιτικοὺς κύκλους, «θὰ σταθεῖ ὁ κύριος ἀγωγὸς γιὰ τὴ μετακένωση τῶν ἀντιλήψεων τῶν Ἰδεολόγων στὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή»,¹² ὥστε αὐτὲς νὰ ἀξιοποιηθοῦν ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες του γιὰ τὴ δημοκρατικὴ λειτουργία τοῦ μελλοντικοῦ ἐθνοκρατικοῦ τους σχηματισμοῦ.

Γι' αὐτό, μὲ τὰ κείμενα τῶν «Προλεγόμενων» του¹³ στὶς ἐκδόσεις τῶν

9. Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1983, σ. 337-338.

10. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Κοραΐ με τὸν κύκλο τῶν Ἰδεολόγων βλ. Ἀλέξης Πολίτης, «Κοραΐς καὶ Φωριέλ», *Ὁ Ἑρανιστής* 11 (1974), 265-295· Φίλιππος Ἡλιού, «Στὴν τροχιά τῶν Ἰδεολόγων. Κοραΐς - Daupou - Φουρνάρης», *Χιακὰ Χρονικά* 10 (1978) (Ἀφιέρωμα στὸν Κοραΐ - Ἀνέκδοτα Κείμενα) 36-68· Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, «Ἡ σκέψη τῶν Ἰδεολόγων στὸ ἔργο τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραΐ», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραΐς καὶ Χίος»*, ἐκδοσὴ Ὁμηρείου Πνευματικοῦ Κέντρου, Ἀθήνα 1984, σ. 31-46· Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, «Ὁ Κοραΐς καὶ ἡ Société des Observateurs de l'Homme», *Πρακτικὰ «Διημέρου Κοραΐ: Προσεγγίσεις στὴ γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ»* (Ἀθήνα 29-30 Ἀπριλίου 1983), ἐκδοσὴ ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1984, σ. 113-142· Πασχάλης Κυτρομηλίδης, «Οἱ φάσεις τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Πρόταση ἐρμηνείας», *Πρακτικὰ «Διημέρου Κοραΐ»*, ὅ.π., σ. 102-112.

11. Βλ. Γιώργος Τόλιας, «Κοραΐς καὶ Ἑπτάνησα (1798-1814): Ἀποδοχὴ καὶ ἐνδοιασμός τῶν Ἰδεολόγων», *Πρακτικὰ Διήμερης Συνάντησης: «Ἑπτάνησος Πολιτεία 1800-1807. Τὰ μεζονα ἱστορικὰ ζητήματα»*, Κέρκυρα 18-19 Νοεμβρίου 2000, ἐπιμ. Ἀλ. Νικηφόρου, ἐκδοσὴ ΓΑΚ - Ἀρχεῖα Νομοῦ Κέρκυρας, Κέρκυρα 2001, σ. 81 καὶ σημ. 17.

12. Φ. Ἡλιού, ὅ.π., σ. 37.

13. Βλ. τὴ συγκεντρωτικὴ ἐκδοσὴ τῶν «Προλεγόμενων» τοῦ Ἑλληνα διαφωτιστῆ: Ἀδαμάντιος Κοραΐς, *Προλεγόμενα στοὺς Ἀρχαίους Ἑλλήνες Συγγραφεῖς*, ἐκδ. Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, 4 τόμοι, Ἀθήνα 1988.

ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ μὲ τὴ δημοσίευση πολιτικῶν φυλλαδίων,¹⁴ προσέβαινε ὁ Κοραῆς σὲ ὑποδείξεις καὶ προτάσεις τακτικοῦ καὶ στρατηγικοῦ χαρακτήρα πρὸς τοὺς Ἕλληνες. Παράλληλα, παρακολουθοῦσε μὲ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον τὴν ἐνδυνάμωση τοῦ Μ. Ναπολέοντα στὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καὶ ἐκδήλωνε τὶς ἐλπίδες του σὲ αὐτὸν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας του, ὅταν ὁ Γάλλος στρατηγὸς στράφηκε πρὸς τὴν Α. Μεσόγειο.¹⁵ Οἱ ἐξελίξεις, ὥστόσο, στὸν ἰόνιο χῶρο ὑπῆρξαν πηγὴ ἀπογορεύσεως τῶν ἐλπίδων γιὰ τὸν Κοραῆ, γιατί πίστεψε ὅτι ἡ κατάληψη τῶν Ἐπτανήσων ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς Γάλλους¹⁶ ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1799 ἐξέδωσε μὲ γαλλικὴ μετάφραση τοὺς *Χαρακτῆρες τοῦ Θεόφραστου* καὶ ἀφιέρωσε τὸ ἔργο «εἰς τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας τοῦ Ἰονίου Πελάγους». Καὶ αὐτὴ ἡ ἀφιέρωση εἶναι «ἡ πρώτη ἐπώνυμη καὶ δημόσια στράτευση τοῦ Κοραῆ καὶ ἀναφέρεται ἀμέσως στὶς τύχες τῶν Ἐπτανήσων».¹⁷ Στὸ σύντομο ἀφιερωματικὸ του κείμενο¹⁸ καλοῦσε τοὺς κατοίκους τῶν Ἰονίων νη-

14. Βλ. τὴν ἐκδοση ἀπὸ τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, *Πολιτικὰ φυλλάδια (1798-1831) τοῦ Ἀδ. Κοραῆ*, Ἀθήνα 1983 [σὲ ἀντύπωση].

15. Ὁ Κοραῆς, ὅταν ὁ Γάλλος στρατηγὸς κατακοῦσε τὴν Ἑλβετία καὶ τὴν Ἰταλία, ἀπηύθυνε τὸ 1796/1797 ἐκκλησίη πρὸς τὸν Ναπολέοντα νὰ ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα. Παράλληλα, μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στὴν Αἴγυπτο τὸ 1798, ὁ Κοραῆς καλοῦσε τοὺς συμπατριῶτες του νὰ συμπολεμήσουν μὲ τὸν Ναπολέοντα καὶ νὰ τὸν στηρίξουν στὴν «ἀνατολική» πολιτικὴ του, ὅπως φαίνεται στὰ φυλλάδιά του μὲ τὸ ἐθνεγερτικὸ στιχοῦρημα *Ἄσμα Πολεμιστήριον* (1800) καὶ τὸ πεζὸ *Σάλπισμα Πολεμιστήριον* (1801).

16. Γι' αὐτὴν τὴν περίοδο τῆς ἐπτανήσιακῆς ἱστορίας βλ. Γεράσιμος Μαυρογιάννης, *Ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων ἀρχομένη τῷ 1797 καὶ λήγουσα τῷ 1815*, τ. Α', Ἀθήνα 1889, σ. 63-261· Ἐρμ. Λούντζης, *Τὰ Ἐπτάνησα ἐπὶ Γάλλων Δημοκρατικῶν (1797-1799)*, μτφρ. Ἀβ. Λούντζη Νικονάβουρα, Κέρκυρα 1971· Ἐμμαν. Ροδοκανάκης, *Ὁ Βοναπάρτης καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι*, Κέρκυρα 1937· Ἐλένη Κούκου, *Ἱστορία τῶν Ἐπτανήσων. Ἀπὸ τὸ 1797 μέχρι τὴν Ἀγγλοκρατίαν*, ἐκδ. Παπαδάμα, Ἀθήνα 1999, σ. 43-51. Καὶ γιὰ τὴν Κεφαλονιά τὴν ἀντίστοιχη περίοδο βλ. Γ. Μοσχόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 21-35.

17. Γ. Τόλιας, *ὁ.π.*, σ. 83.

18. Τὸ κείμενο στὰ γαλλικὰ ἀναδημοσιεύει ὁ Γ. Τόλιας, *ὁ.π.*, σ. 83. Σὲ δική μας μετάφραση ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐνα μεγάλο ἔθνος ὁδηγῆμένο ἀπὸ τὰ φῶτα καὶ βαδίζοντα στὰ βήματα τῶν προγόνων μας μόλις ἔσπασε τὰ δεσμὰ σας. Σᾶς προσφέρει μαζὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ γίνετε ζηλωτὲς καὶ ἴσως μάλιστα ἀντάξιοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέσα εἶναι νὰ σᾶς γίνῃ οἰκεία ἡ γνώση τῆς γλώσσας αὐτῶν τῶν τελευταίων καὶ αὐτὴ τὴν ὁποία μιλοῦν οἱ ἀπελευθερωτὲς σας. Ἡ μία, τὴν ὁποία δικαίως μπορούμε νὰ ὀνομάσουμε καὶ γλώσσα τῶν θεῶν, θὰ φωτίσει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἀρχαίας ἡπείρου. Ἡ ἄλλη, ὀνομαζόμενη γλώσσα τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, δὲν θὰ ἀργήσει καθόλου νὰ μορφώσει ὅλον τὸν κόσμον. Προσφέροντάς σας σὲ αὐτὲς τὶς δυὸ γλώσσες ἕνα μέρος ἀπὸ τὶς ἀδύναμες ἐργασίες μου, μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ θέλω νὰ σᾶς κολακεύσω μὲ μιὰ τυπικὴ ἀφιέρωση, ὁ σκοπός μου

σιών να δεχθούν τους Γάλλους ως ἐλευθερωτὲς καὶ τὸ καθεστὼς τους ὡς πρῶτο στάδιο τῆς ἐθνικῆς τους ἀπελευθέρωσης ἀλλὰ καὶ ὡς παράδειγμα γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους ὑπόδουλους Ἕλληνες.¹⁹

Ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ Κοραΐς προέβαλλε στὸ ἰδεολογικὸ πεδίο τὴν ἀντίληψη τῆς συναδέλφωσης καὶ τῆς συνταύτισης Ἑλλήνων καὶ Γάλλων,²⁰ ὅταν τὸ 1800 διατύπωνε στὴν τελευταία στροφή τοῦ ἐθνεγερτικοῦ στιχουργήματός του Ἕσμα Πολεμιστῆριον. «[...] Γάλλοι καὶ Γραικοὶ δεμένοι, / Μὲ φιλικὴν ἐνωμένοι, / Δὲν εἶναι Γραικοὶ ἢ Γάλλοι, / Ἀλλ' ἐν ἔθνος Γραικογάλλοι, / [...]».²¹ Στὴν ἀφιέρωση, βέβαια, τῆς γαλλικῆς ἐκδοσης τῶν Χαρακτήρων ὁ Κοραΐς ἔκανε λόγο γιὰ τὸ «μεγάλον ἔθνος», τὴ δημοκρατικὴ δηλαδὴ Γαλλία, ποὺ ἦταν ἡ ἐγγύηση γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν Ἑπτανήσιων. Μόνο ποὺ οἱ Ἕλληνες νησιῶτες ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξουν νὰ γνωρίσουν ὅπωςδῆποτε τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ἀλλὰ καὶ τὴ γαλλικὴ γλῶσσα· τὴν πρώτη, ἐπειδὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων τους καὶ τὴ δεύτερη, ἐπειδὴ μὲσω αὐτῆς διαδίδονται οἱ νέες ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἐξάλλου, ἡ διγλωσση ἐκδοση τῶν Χαρακτήρων τοῦ Θεόφραστου (στὰ ἀρχαία ἐλληνικά καὶ στὰ γαλλικά) σηματοδοτοῦσε ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.²²

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἡ πορεία αὐτὴ ἀνακόπηκε μὲ τὴν κατὰληψη τῶν Ἑπτανήσιων ἀπὸ τὶς συμμαχικὲς δυνάμεις Ρώσων καὶ Τούρκων καὶ ἰδρύθηκε ἡ Ἑπτάνησος Πολιτεία (1800-1807),²³ καὶ πάλι ὁ Κοραΐς διατήρησε τὶς ἐλπί-

εἶναι νὰ σᾶς ὑπενθυμίσω αὐτὸ ποὺ ὑπῆρξατε στὶς ὥραϊες μέρες τῆς δικῆς μας κοινῆς πατρίδας, αὐτὸ ποὺ θὰ μπορέσετε νὰ ξαναγίνετε γιὰ τὴ δική σας εὐτυχία καὶ γι' αὐτὴν τῶν ἀδελφῶν σας, οἱ ὁποῖοι στενάζουν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸ σιδερένιον σκῆπτρο. Εἶθε νὰ μπορέσει τὸ παράδειγμά σας νὰ τοὺς παρηγορήσει ἀπὸ τὰ δεινὰ τους, προσφέροντας στὰ δακρυσμένα μάτια τους τὴν προοπτικὴ ἐνὸς μέλλοντος πῶς εὐτυχισμένον». Πβ. Γ. Μαυρογιάννης, *ὅ.π.*, τ. Α', σ. 152.

19. Πβ. Π. Κυτρομηλίδης, *Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἡ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη*, ἐκδ. Διάττων, Ἀθήνα [1990], σ. 31-32, 99.

20. Οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι πάντοτε ἐπιζητοῦσαν τὴ δημιουργία ἐλληνο-γαλλικῆς πολιτείας, τὴν ὁποία σχεδίαζαν μάλιστα νὰ συγκροτήσουν στὴν Κύπρο καὶ τὴν Κρήτη, ἀφοῦ πρῶτα καταλάμβαναν στρατιωτικὰ αὐτὰ τὰ δυὸ νησιά, ὅπως ἀναφέρει ὁ Κοραΐς σὲ ἐπιστολὴ τοῦ τὸ Νοέμβριον τοῦ 1792, βλ. Α. Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, ἐπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἐκδοσὴ Ὁμίλου Μελέτης Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τ. Α', Ἀθήνα 1964, σ. 282.

21. Γιὰ τὸ στιχουργήμα αὐτὸ διαθέτουμε σήμερα λεπτομερειακὴ παρουσίαση ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡλιού, *Ἕσμα Πολεμιστῆριον*, Ἀνώνυμο ἔργο τοῦ Κοραΐ, Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθήνα 1982.

22. Βλ. Γ. Τόλιας, *ὅ.π.*, σ. 84.

23. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς περιόδου στὰ Ἑπτάνησα βλ. Γ. Μαυρογιάννης, *ὅ.π.*, τ. Α', σ. 262-466 καὶ τ. Β', σ. 3-182· Ε. Κούκου, *ὅ.π.*, σ. 52-165· Νίκος Μοσχονάς, «Γὰ

δες του, γιατί πίστευε ότι η ρωσοτουρκική συμμαχία δεν ήταν πλέον ικανή να αναχαιτίσει τις επαναστατικές διεργασίες, που η επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης είχε ξεκινήσει στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, ούτε να αμβλύνει τον πόθο ελευθερίας και δημοκρατίας των Επτανήσιων, που η πρόσφατη γαλλική παρουσία είχε αναθερμάνει. Άλλωστε, με την Επτάνησο Πολιτεία, το πρώτο κρατικό μόρφωμα με ελληνικό πληθυσμό, αναπτερώθηκαν οι προσδοκίες γενικότερα των Ελλήνων.²⁴ Και ο Κοραής εξέφρασε τις προσδοκίες αυτές με την αφιέρωση στην ελληνική έκδοση του έργου, σε δική του μετάφραση, του Ίταλου φιλοσόφου και νομομαθούς C. Beccaria (1738-1794) *Περί άμαρτημάτων και ποινών* το 1802.²⁵ «Αγαθὴ τύχη τῇ νεο-συντάκτῳ τῶν Ἐπτὰ Νήσων Ἑλληνικῇ Πολιτείᾳ ὁ μεταφραστὴς τὴν βίβλον διὰ τὰς χρηστὰς ἐλπίδας ἀνέθηκε».²⁶ Εκτός από την αφιέρωση, ο Κοραής απευθύνθηκε για δεύτερη φορά στους Επτανήσιους²⁷ σε σχόλιο ύποσημείω-

Ἰόνια νησιά κατὰ τὴν περίοδο 1797-1821», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. ΙΑ', Ἀθήνα 1975, σ. 389-399. *Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου «Ἐπτάνησος Πολιτεία (1800-1807)»* - 200 χρόνια ἀπὸ τὴν ἱδρυσή της (1800-2000), Ἀργοστόλι, 28-30 Ὀκτωβρίου 2000, ἐπιμ. Γ. Μοσχόπουλος - Γ. Σ. Μπάλλας, ἔκδοση Ἑταιρείας Κεφαλαιολογικῶν Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν, Ἀργοστόλι 2003. *Πρακτικὰ Διήμερης Συνάντησης: «Ἐπτάνησος πολιτεία (1800-1807). Τὰ μεζῶνα ἱστορικὰ ζητήματα»*, ὅ.π., σ. 33-35, 40-52.

24. Ἡ συγκρότηση τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας εἶχε ἐνθουσιάζει καὶ ἄλλους διανοούμενους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς: Ὁ Ἀνθίμος Γαζής σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Γερμανὸ κατηχητὴ Thiersch τὸ 1806 χαρακτήρισε τὸ νέο αὐτὸ κράτος «ὕπομῳχλιον τοῦ Ἀρχιμήδους», προφανῶς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση. Ἡ πληροφορία ἀπὸ Κυριάκο Σιμόπουλο, *Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα*, τ. Γ', (1800-1810), Ἀθήνα 1985, σ. 337, σημ. 1.

25. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ έργου εἶναι: *Περί άμαρτημάτων, καὶ ποινών, πολιτικῶς θεωρουμένων*, Σύγγραμμα Καίσαρος Βεκαίριου, Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης, καὶ διὰ σημειώσεων ἐξηγηθὲν ὑπὸ Δ. Κοραῆ, Ἰατροῦ, καὶ μέλους τῆς ἐν Παρίσιος Ἑταιρείας τῶν Ἀνθρωποπαρατηρητῶν, ἐν Παρίσιος 1802. Τὸ ἔργο γνώρισε δεύτερη, τὸ 1823, καὶ τρίτη, τὸ 1842, ἔκδοση, ἐμπλουτισμένη μὲ νέα προλεγόμενα καὶ περισσότερες σημειώσεις. Αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Beccaria (1765), διαποτισμένο ἀπὸ τὴς ἀρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ, συνιστοῦσε ἐντονότατη κριτικὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας στὸν τομέα τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης καὶ συνέβαλε καθοριστικὰ στὸν ἐξανθρωπισμὸ τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀρκετῶν κρατῶν.

26. Δύο χρόνια ἀργότερα καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης ἐκφράζει τὴν ἐλπιδοφόρα ἀπήχηση πὺλ εἶχε στὸν ἐλληνικὸ ἔθρο ἡ συγκρότηση τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας, ἀφιερώνοντας τὸ ἔργο του *Αἱ καὶ Ὁμηρον ἀρχαῖότητες καὶ αἱ Κερκυραϊκαὶ ἀρχαιολογίαι* «τῇ ἀρτισυστάτῳ αἰσίῳ τε καὶ ὀλβιοδαίμονι Ἐπτανήσῳ Ἰωνικῇ [= Ἰονίῳ] Πολιτοκρατίᾳ». Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε στὴ Μόσχα τὸ 1804. Βλ. καὶ Π. Χιώτης, *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα*, τ. Γ', Κέρκυρα 1863, σ. 859.

27. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ μεταφρασμένου έργου δὲν ἔγινε

σής του γράφοντας: «Όχι, φίλοι ὁμογενεῖς, νησιῶται τοῦ Ἰωνικοῦ πελάγους. Σεῖς δὲν θέλετε δώσει παραδείγματα τοιαύτης ἀγριότητος καὶ θηριωδίας. Σεῖς θέλετε μιμηθῆ, ὅχι τὴν διχόνοιαν [...], ἀλλὰ τὴν ἀδελφότητα, τὴν ἀγάπην, τὴν σύμπνοιαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν [...]», γιὰ νὰ καταλήξει: «Ἀπὸ σᾶς κρέμαται ἡ σωτηρία, ἡ ἡ παντελὴς ἀπελπισία τῆς Ἑλλάδος ὅλης»,²⁸ δηλώνοντας γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πίστη του στὴ δυναμικὴ τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας. Ἡ ἀπογοήτευσή του, ὅμως, ἀπὸ τὴν κατάληξή αὐτοῦ τοῦ ἐπτανησιακοῦ κρατικοῦ μορφώματος καὶ τὴ μετέπειτα πορεία τῶν Ἐπτανήσων ὑποδηλώνεται στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ (1823) τοῦ ἔργου — τὴν ἀφιερώνεται «τοῖς μέλλουσι δικασταῖς τῶν Ἑλλήνων».²⁹ Ὁ ἴδιος ἔγραφε μὲ πικρόχολο ὕφος στὰ «Προλεγόμενα» αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως: «Τὰ ἐλπιζόμενα ὅμως τότε [τὸ 1802] χρηστά κυφοροῦνται ἀκόμη, οὐδ' ἐξεύρω τί τὰ ἐμπόδισ' ἕως τὴν νῦν γεννηθῶσιν. Εἴθε μὴ κατηγορηθῶσι δι' ἄλλο οἱ ὁμογενεῖς μας [Ἐπτανήσιοι] παρὰ διὰ τὸ μᾶκρος τῆς κυφορίας!»³⁰ (σ. κθ'). Ὡστόσο, πίστευε «ἀδιστάκτως» ὅτι αὐτὴν τὴν περίοδο — τρίτο ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης — συμπολεμοῦσαν καὶ οἱ Ἐπτανήσιοι μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἑλλήνες γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους ἀποκατάστασι καὶ τὴν πνευματικὴ τους ἀναγέννηση.³¹

Μὲ τὴν ἐκδοσὴ, πάντως, αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Beccaria, ὁ Κοραὴς ἀποσκοποῦσε στὸ φρονηματισμὸ καὶ τὴν καθοδήγησιν τῶν Ἑλλήνων συμπατριωτῶν του στὰ θέματα τῆς δημοκρατικῆς ὁργάνωσης τοῦ μελλοντικοῦ κράτους τους, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τῆς ἰσονομίας καὶ δικαιοσύνης. Εἰδικότερα, γιὰ τὰ Ἐπτανήσια ἡ πρώτη ἐκδοσὴ (1802) εἶχε γόνιμα ἀποτελέσματα, καθὼς τίς ἰδέες αὐτοῦ τοῦ ἔργου τίς συναντοῦμε ἀποτυπωμένες, ὅπως ἡ ἔρευνα ἔχει ἀποδείξει, στὸ Σύνταγμα τοῦ 1803 τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας.³² Οἱ

εἰδικὰ γιὰ τοὺς Ἐπτανήσιους. Ὁ Κοραὴς εἶχε ὁλοκληρώσει τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ 1796. Συνέπεσε, ὅμως, ἡ ἐκδόσή της μὲ τὴν πρόσφατη ἱδρύση τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας, ἡ ὁποία δημιουργήσε ἐλπιδοφόρους προβληματισμούς, καὶ ἔτσι δόθηκε ἡ εὐκαιρία στὸν Χιώτη διαφωτιστὴ νὰ τὴν ἀφιερώσει στοὺς Ἐπτανήσιους. Βλ. Γ. Τόλιας, *ὁ.π.*, σ. 79, 85.

28. *Περὶ ἀμαρτημάτων, καὶ ποινῶν*, ὁ.π., σ. 253-254. Πρβλ. Γ. Μαυρογιάννης, *ὁ.π.*, τ. Α', σ. 456-466.

29. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς δεύτερης ἐκδόσεως εἶναι: Βεγκαρίου, *Περὶ ἀδικημάτων* [ἀντί: ἀμαρτημάτων τῆς πρώτης ἐκδόσεως], καὶ ποινῶν, Μεταφρασμένον ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, δευτέρᾳ ἐκδόσει διορθωμένη καὶ ἀυξημένη μὲ σημειώσεις καὶ πίνακα στοιχειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπροστέθη καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς πρὸς τὸν μεταφραστὴν ἐπιστολῆς τοῦ Μορελλέτου, ἐν Παρίσι τοῦ 1823.

30. Βεγκαρίου, *Περὶ ἀδικημάτων, καὶ ποινῶν*, ὁ.π., σ. κθ'.

31. Βλ. *ὁ.π.*, σ. λστ'.

32. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1803, παρὰ τὸν ἀριστοκρατικὸ του χαρακτήρα, συμπεριέλαβε φι-

συνταγματικές διατάξεις, οί αναφερόμενες στη μη αναδρομικότητα ισχύος τῶν νόμων, στην κατοχύρωση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ σὲ ἄλλα εἰδικότερα θέματα γιὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης,³³ μαρτυροῦν τὴ βέβαιη ἐπίδραση τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Beccaria καὶ τῶν κατηχήσεων τοῦ Κοραΐ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Κεφαλониῆς ἱατροφιλόσοφος Ἰωάννης Φραγκίσκος Τζουλάτης (1718-1805),³⁴ συντάκτης τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθεσης, ἂν δὲ γνώριζε τὸ ἔργο τοῦ Beccaria ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, «ὅπωςδῆποτε θὰ εἶχε ὑπόψη του τὴ μετὰφραση ποὺ εἶχε ἐκδώσει μὲ σχόλια ὁ Κοραῖς ἕνα χρόνο πρὶν τὴν ψήφιση τοῦ Συντάγματος».³⁵

“Ὅταν τὸ 1805 ὁ Κοραῖς ἐξέδωσε ἀνώνυμα τὸ φυλλάδιό του *Τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Διάλογος δύο Γραικῶν, κατοίκων τῆς Βενετίας*, ὅταν ἤκουσαν τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος,³⁶ γιὰ νὰ προτρέψει τοὺς Ἕλληνας νὰ συνεχίσουν νὰ ἐλπίζουν στὴ Γαλλικὴ πλέον Αὐτοκρατορία γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους ἀποκατάσταση, ἀξιοποίησε τὴν ἐμπειρία τῶν Ἑπτανήσιων κάτω ἀπὸ τοὺς δημοκρατικούς Γάλλους καὶ τοὺς Ρωσότουρκους. Στὴ σύγκριση μετὰξὺ Γάλλων καὶ Ρώσων ὑπερετεροῦσαν, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἕλληνα διαφωτιστῆ, οἱ πρῶτοι. «Ἐὰν δὲν ἄφιναν τὴν Ἑπτάνησον [οἱ Γάλλοι], ἡ Ἑπτάνησος τὴν σήμερον, μὴν ἀμφι-

λελεύθερες διατάξεις. «Ἡ θεμελιώδης καινοτομία του εἶναι ὅτι κατήργει τὰ προνόμια τῆς κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας ἐν τῇ διοικήσει τῶν πραγμάτων τῆς Πολιτείας καὶ ἀντὶ ταύτης ἐδημιούργει νέαν τινὰ τάξιν ἀστικῆς ἀριστοκρατίας ἐκ τῶν εὐπορούντων πολιτῶν καὶ τῶν ἐπὶ πνευματικῇ μορφώσει διακρινομένων, ἣν ἀπεκάλεσεν ἐνεργὸν συνταγματικὴν εὐγένειαν», Α. Μάτεσις, «Περὶ τοῦ Ἰονίου Πολιτεύματος τοῦ 1803 καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς τιμητείας», *Πρακτικὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Πρώτου Πανιονίου Συνεδρίου* (20-21 Μαΐου 1914), Ἀθήνα 1915, σ. 82.

33. Βλ. Ἰωάννης Γ. Δελλῆς, «Τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα στὸ Σύνταγμα (Κατάστασιν) τῆς “Ἑπτανήσου Πολιτείας” τοῦ 1803», *Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου «Ἑπτάνησος Πολιτεία (1800-1807)»*, ὅ.π., σ. 74-75· Σπύρος Δ. Λουκάτος, «Ἡ Εἰσηγητικὴ Ἐκθεση τοῦ Σχεδίου Συντάγματος 1803 τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, Νοέμβρης 1803, Κριτικὴ θεώρηση», ὅ.π., σ. 101, 104.

34. Ὁ Ἰωάννης Φραγκίσκος Τζουλάτης ὑπῆρξε ἐνθερμος θιασώτης τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν μὲ ἐντονη δράση κατὰ τὴν περίοδο τῆς κυριαρχίας τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων στὰ Ἑπτάνησα. Βλ. γι' αὐτὸν Ἀνθιμος Μαζαράκης, *Βιογραφίαι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς νήσου Κεφαλληνίας*, Βενετία 1843 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ Βιβλιοπωλεῖο Δ. Νότη Καραβία, Ἀθήνα 1999, μὲ πρόλογο Γ. Μοσχόπουλου), σ. 295-306· Η. Τσιτσέλης, ὅ.π., τ. Α', Ἀθήνα 1904, σ. 625-629· Γεράσιμος Πεντόγαλος, *Γιατροὶ καὶ ἱατρικὴ Κεφαλονιά* στὰ χρόνια τῶν ξενικῶν κυριαρχιῶν (1500-1864), ἐκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 198-206.

35. Ἰω. Δελλῆς, ὅ.π., σ. 75.

36. Βενετία 1805.

βάλλης, ἤθελεν ἔχει πολλοὺς Γραικοὺς ἀξιόους νὰ συγκριθῶσι μὲ τοὺς πλέον σοφοὺς τῆς φωτισμένης Εὐρώπης. [...] Μετὰ πέντε χρόνους ὑποταγῆς εἰς τοὺς Ρώσους, μόλις οἱ ταλαίπωροι Γραικοὶ τῆς Ἑπτανήσου ἐδυνήθησαν εἰς τὴν 25 Ὀκτωβρίου τοῦ παρόντος ἔτους νὰ συστήσωσι σχολεῖον, καὶ αὐτὸ προσωρινόν». ³⁷ Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπέριπτε κάθε προοπτικὴ ἀποτελεσματικῆς ρωσικῆς συμβολῆς στὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων, ³⁸ ἐνῶ προσδοκοῦσε τὴν ἐπανασύνδεση τῆς τύχης τῶν Ἑπτανήσων μὲ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ. ³⁹ Ἐξακολουθοῦσε, ὡστόσο, νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ Ἑπτάνησα: προέτρεπε δυὸ Γάλλους φίλους του νὰ ιδρύσουν στὰ Ἰόνια νησιὰ ὁ ἓνας βιβλιοπωλεῖο (1804) καὶ ὁ ἄλλος ἱατρικὴ ἀκαδημία (1806). ⁴⁰

Παρὰ τὴν ἐπαλήθευση, ὅμως, τῆς παραπάνω προσδοκίας του μὲ τὴ νέα γαλλοκρατία τῶν Ἑπτανήσων (1807-1814), ⁴¹ ὁ Κοραῆς, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντα, θὰ σιωπήσει. Δὲ θὰ ἐκφράσει κανέναν ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴ νέα κατάσταση καὶ δὲ θὰ διατυπώσει καμιά προτροπὴ πρὸς τοὺς Ἑπτανήσιους. ⁴² Ἡ μόνη του «ἐπτανησιακὴ» ἐμπλοκὴ θὰ σχετιστεῖ μὲ τὴν Ἰονικὴ Ἀκαδημία, ⁴³ ἐπικεντρωμένη στὴ μὴ χρήσιν ἀπὸ τὴν

37. *Τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοί...*, β.π., σ. 36.

38. «Οἱ Ρῶσοι πλέον δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς· μόνης τῆς Γαλλίας ἡ φιλία συμφέρει εἰς τοὺς Γραικοὺς», β.π., σ. 60.

39. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἀποψη τοῦ Κοραῆ ἦταν ἤδη ξεπερασμένη ἐκείνῃ τὴν περίοδο ἀπὸ τοὺς περισσότερο ριζοσπαστικοποιημένους πολιτικὰ συμπατριῶτες του, ἂν λάβουμε ὑπόψιν μας ὅτι τότε (1805) κυκλοφοροῦσε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἡ σάτιρα *Ρωσοαγγλογάλλος*, ποὺ ἀποκάλυπτε τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ξένων κρατῶν, ἄρα καὶ τοῦ γαλλικοῦ, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεσιν, καὶ ἐξεδιδόταν τὴν ἐπόμενη χρονιά (1806) ἡ *Ἑλληνικὴ Νομαρχία*, ποὺ καλοῦσε τὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμὸ νὰ στηριχθεῖ ἀποκλειστικὰ στὶς δικές του δυνάμεις γιὰ τὴν ἐθνικὴ του ἀποκατάστασιν. Βλ. Π. Κιτρομυλίδης, β.π., σ. 102.

40. Ἡ πληροφορία ἀπὸ τὸν Ἑμμ. Φραγκίσκο, «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ Ἰονικὴ Ἀκαδημία (1800-1814)», *Ὁ Ἑρμηνεύτης* 3 (1965), 177, σημ. 2.

41. Γι' αὐτὴν τὴν περίοδο τῆς ἐπτανησιακῆς ἱστορίας βλ. Γ. Μαυρογιάννης, β.π., τ. Β', σ. 183-285· Ε. Κούκου, β.π., σ. 165-190· Ν. Μοσχονάς, β.π., σ. 399-401. Καὶ γιὰ τὴν Κεφάλονιαν τὴν ἀντίστοιχον περίοδο βλ. Γ. Μοσχόπουλος, β.π., σ. 52-57.

42. Βλ. Π. Κιτρομυλίδης, β.π., σ. 105· Γ. Τόλιας, β.π., σ. 87-88.

43. Ἡ (πρῶτὴ) Ἰονικὴ Ἀκαδημία ιδρύθηκε στὴν Κέρκυρα ἐπὶ αὐτοκρατορικῶν Γάλλων (1807-1814). Λειτουργοῦσε μὲ τακτικὰ καὶ ἀντεπιστέλλοντα μέλη καὶ διοργάνωνε διαλέξεις, σεμινάρια, διαγωνισμοὺς κτλ. Βλ. σχετικὰ Π. Χιώτης, *Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου*, τ. 6, Ζάκυνθος 1887, σ. 230-239· Σπυρίδων Θεοτόκης, *Περὶ τῆς ἐκπαιδείσεως ἐν Ἑπτανήσῳ (1453-1864)*. *Ἱστορικὴ μελέτη* [= *Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* 5 (1956), 9-142]· G. P. Henderson, *Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία*, μτφρ. Φ. Κ. Βώρου, ἔκδοσιν Κέντρου Ἑρεῦνης καὶ Διεθνoῦς Ἑπικοινωνίας «Ἰόνιος Ἀκαδημία», Κέρκυρα 1980, σ. 13-25· Στ. Λάσκαρις, «Ἡ Ἰονικὴ Ἀκαδημία. Ἕνα φιλολογικὸ ἴνστιτούτο στὴν Κέρκυρα στὰ χρόνια τῆς ναπολεόντειας

τελευταία της ελληνικής γλώσσας. Ὑπῆρξαν, πράγματι, ανυποχώρητες οἱ θέσεις τοῦ Ἑλληνα διαφωτιστῆ στο ζήτημα αὐτό. Ἀρνήθηκε νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὴν Ἀκαδημία, ἡ ὁποία μάλιστα τὸν ἐξέλεξε τιμητικὰ ἀντεπιστέλλον μέλος της (1808), ἐπειδὴ τὸ ἴδρυμα δὲ χρησιμοποιοῦσε ὡς ἐκφραστικὸ τοῦ ὄργανο τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα: «Ὀλίγον φροντίζω νὰ ᾔμαι μέλος Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας, ἥτις καταφρονεῖ τὴν προγονικὴν γλῶσσαν», ἔγραφε σὲ φίλο του.⁴⁴ Μὲ ἐπιφυλάξεις ἀντιμετώπισε τὴν ἀθλοθέτηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἀκαδημίας «ὀλυμπιακῶν βραβείων» (1809) γιὰ τὸ καλῦτερο πρωτότυπο ἐλληνικὸ ἔργο καὶ τὴν καλῶτερη μετάφραση στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀπηχοῦσε, στο ζήτημα τουλάχιστον τῆς γλώσσας, τὶς δικές του ἀπόψεις.⁴⁵ Ἀρνητικὸς ἦταν, ἐπίσης, ὅταν τοῦ ζητήθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία (1810) ἡ συνδρομὴ του γιὰ τὴν ἐκδοσὴ περιοδικοῦ συγγράμματος τοῦ ιδρύματος: «Ἐν ὅσῳ καταφρονεῖτε τὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν, μὴν ἐλπίζετε Ἑλληνικὴν βοήθειαν».⁴⁶

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὁ Κοραῆς ἀπὸ τὰ μέσα τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα ἔχει γίνεи ἐπιφυλακτικὸς μέχρι καὶ ἀρνητικὸς καὶ ἀδιάφορος ἀπέναντι στο ζήτημα τῆς τύχης τῶν Ἑπτανήσων. Ἦταν τότε ἡ περίοδος τῆς ρήξης τῶν Ἰδεολόγων μὲ τὸν ὕπατο (1802) καὶ ἀμέσως μετὰ αὐτοκράτορα (1804) Ναπολέοντα, καθὼς ὁ τελευταῖος μὲ τὴν πολιτικὴ του ἀναιροῦσε βασικὲς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.⁴⁷ Ἐπομένως, καὶ ὁ Ἑλληνας διαφωτιστὴς ἔνιωθε ἀπογοήτευση ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων καὶ δὲν ἐνθουσιάστηκε μὲ τὴ δευτέρη γαλλικὴ κατοχὴ τῶν Ἑπτανήσων (1807-1814) καὶ ἄρα μὲ τὸ δημιουργημὰ της, τὴν Ἰονικὴ Ἀκαδημία. Ἡ ἀδιαφορία του, ὅμως, γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὰ Ἑπτάνησα δὲ σηματοδοτοῦσε κάποια ἀλλαγὴ στο περιεχόμενον τοῦ πολιτικοῦ στοχασμοῦ του. Ἀπλῶς, σταμάτησαν τὰ Ἑπτάνησα νὰ λειτουργοῦν γι' αὐτὸν ὡς πρόκριμα

κυριαρχίας», μτφρ. Κώστας Δαφνής, *Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* 2 (1980), 147-155· Ν. Κ. Κουρκουμέλης, *Ἡ ἐκπαίδευσις στὴν Κέρκυρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Βρετανικῆς Προστασίας (1816-1864)*, ἐκδοσὴ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Ἀθήνα 2002, σ. 82-90.

44. Α. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, β.π., τ. Β', Ἀθήνα 1966, σ. 485. Βλ. σχετικὰ Ἑμμ. Φραγκίσκος, β.π., σ. 182-184.

45. Βλ. Ἑμμ. Φραγκίσκος, β.π., σ. 188-190.

46. Α. Κοραῆς, β.π., τ. Γ', Ἀθήνα 1979, σ. 52. Βλ. σχετικὰ Ἑμμ. Φραγκίσκος, β.π., σ. 193-198. Πρότεινε, μάλιστα, στοὺς ὑπεύθυνους τῆς Ἰονικῆς Ἀκαδημίας νὰ θέσουν ὡς βασικὸ προσὸν τῶν ὑποψήφιων ἀκαδημαϊκῶν δασκάλων τὴ γνώση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας, βλ. β.π., σ. 197-198.

47. Βλ. Γ. Τόλιας, β.π., σ. 97.

για την τύχη των υπόδουλων Ἑλλήνων, ὅπως τὰ εἶχε ὑπολογίσει μὲ τὴν ἐκεῖ παρουσία τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων (1797-1799).⁴⁸ Τώρα πιά (1807-1814) ἡ παρουσία τῶν Γάλλων τοῦ αὐτοκράτορα Ναπολέοντα στὰ ἰόνια νησιά δὲν παρῆχε καμιά ἐγγύηση καὶ καμιά προοπτική. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κοραῖς ἀναδιπλώθηκε σὲ ἐπίπεδο τακτικῆς. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ στὸ ἐξῆς θὰ ἀποτραβήξει τὰ βλέμματά του ἀπὸ τὸν ἰόνιο χῶρο καὶ θὰ ἐπιμείνει ἰδιαίτερα στὴν «ἠθικὴ καὶ μορφωτικὴ προετοιμασία τῶν Ἑλλήνων», καθὼς «ἡ ἔθνικὴ “παλιγγενεσία” ποὺ προβάλλει ὁ Κοραῖς ὀρίζεται καὶ νομιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἀναγεννημένη ἐλληνικὴ παιδεία καὶ στηρίζεται στὶς ἀρχὲς τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, τὴν ἐλευθερία, τὴν ἰσονομία καὶ τὴν ἠθικὴ συνοχή».⁴⁹

Καὶ ἐνῶ αὕτῃ ἦταν ἡ κατάληξη τῆς στάσης τοῦ Κοραῖ ἀπέναντι στὴν καθεστωτικὴ τύχη τῶν Ἑπτανήσων, ἀπὸ τὴν ἴδια περίπου χρονικὴ περίοδο (τέλη τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα) ἀνοίγει ἕνας δίαυλος ἄμεσης ἐπικοινωνίας Κεφαλονιτῶν μὲ τὸν Χιώτη διαφωτιστὴ. Ὁ γεροϋσιαστής, δημοσιογράφος καὶ συγγραφέας Μαρίνος Μεταξᾶς (-1857),⁵⁰ ποὺ συμμετεῖχε στὴν ἰόνια πρεσβεία στὸν Ναπολέοντα τὸ 1808,⁵¹ φαίνεται ὅτι συνάντησε, μαζὶ μὲ τὸν Κερκυραῖο γεροϋσιαστὴ Ἀντώνιο Μελίκη, τὸν Κοραῖ στὸ Παρίσι.⁵² Στὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς συνάντησης πρέπει νὰ συμπεριλάβουμε τὴν κατοpinῆ γνώριμία τοῦ τελευταίου μὲ τὸ γιὸ τοῦ Μεταξᾶ, στενὸ φίλο τοῦ Θ. Κάρρη στὸ Παρίσι, ἀφοῦ ὁ Κοραῖς ἐκφραζόταν γιὰ τὸν Κεφαλονίτη νέο μὲ κολακευτικὰ λόγια.⁵³

Σημαντικὸ, πάντως, εἶναι τὸ κεφάλαιο τῆς ἄμεσης γνωριμίας καὶ ἐπαφῆς τοῦ Κοραῖ μὲ τοὺς Κεφαλονίτες νέους ποὺ σπουδάζαν στὰ δυτικὰ πανεπιστήμια καὶ εἰδικότερα στὰ γαλλικά. Αὐτοὶ σίγουρα ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ σοφὸ δάσκαλο ἢ μὲ τὸν κύκλο του καὶ δέχονταν τὴν ἐπίδραση τῶν φιλελεύθερων πολιτικῶν σκέψεων καὶ ἀντιλήψεων του. Κεφαλονίτες, ἐπομένως, νέοι, ποὺ κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα βρέθηκαν στὸ Παρίσι κυρίως γιὰ λόγους σπουδῶν, πρέπει νὰ θεωρεῖται βέβαιον ὅτι κοινωνήσαν τῶν κοραϊκῶν

48. «Γιὰ τὸν Κοραῖ ἡ ἐπιτυχία τῆς δημοκρατίας στὰ Ἑπτάνησα θὰ ἀποτελοῦσε ἀδιάσπαστο ἐπιχείρημα τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας (régénération) καὶ θὰ ἐνίσχυε τὴς πιέσεις του πρὸς τὴν γαλλικὴ κοινὴ γνώμη», Γ. Τόλιας, *ὁ.π.*, σ. 98.

49. Στὸ ἴδιο, σ. 99.

50. Γιὰ τὸν Μαρίνο Μεταξᾶ, διαπρεπὴ νομομαθὴ μὲ δικαστικὴ καὶ πολιτικὴ δράση ἐπὶ Ἑπτανήσου Πολιτείας καὶ Γαλλοκρατίας, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, τ. Α', Ἀθήνα 1904, σ. 435, 136.

51. Ὁ Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 435, ἀναγράφει ὡς ἔτος τῆς πρεσβείας τὸ 1811.

52. Βλ. Ἐμμ. Φραγκίσκος, *ὁ.π.*, σ. 182, σημ. 1.

53. Βλ. Α. Κοραῖς, *ὁ.π.*, τ. Β', σ. 512 καὶ τ. Ε', σ. 65-66.

ιδεῶν καὶ κάποιοι δέχθηκαν τὴν ἐπιρροή τους. Κάποιες περιπτώσεις εἶναι χαρακτηριστικές. Ὁ γιαντρός καὶ συγγραφέας Ἄγγελος Μελισσηνός (1785-1849)⁵⁴ ἦταν γνώστης τοῦ κοραϊκοῦ ἔργου καὶ γνώρισε τὸ 1812 προσωπικὰ τὸν Ἑλληνα διαφωτιστὴ στὸ Παρίσι. Τὴν ἐκτίμηση, μάλιστα, καὶ τὸ σεβασμὸ του πρὸς τὸν Κοραῖ διαπιστώνουμε ἀπὸ ἰδιόχειρη ἀφιέρωσή του σὲ δικό του βιβλίο, ποὺ πρόσφερε στὸ σοφὸ δάσκαλο τῆ χρονιᾶ τῆς γνωριμίας τους καὶ ἀπὸ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στὸν ἴδιο γραμμένη σὲ ἄλλο βιβλίο του, ὅταν τὸ 1813 εἶχε ἐπιστρέψει ὁ Μελισσηνός ἀπὸ τὴ Γαλλία στὴν Ἱταλία.⁵⁵ Ὁ Σταματέλος Πυλαρινός (1791-1875),⁵⁶ ὁ μετέπειτα ριζοσπάστης βουλευτής, κατὰ τὴ διαμονή του στὸ Παρίσι, ὅπου σπούδασε, καὶ στὴ συνέχεια γιὰ δεκαπέντε περίπου χρόνια ἄσκησε ἐκεῖ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιαντροῦ, εἶναι λογικὸ ἐπακόλουθο νὰ εἶχε ἐπαφές μὲ τὸν κύκλο τοῦ Κοραῖ, ἴσως καὶ μὲ τὸν ἴδιο.

Μὲ τὸν Ἑλληνα διαφωτιστὴ τοῦ Παρισιοῦ εἶχαν γνωριστεῖ καὶ συνδεθεῖ δυὸ νεαροὶ Κεφαλονίτες, μαθητὲς τοῦ Ν. Βάμβρα στὸ νησί τους, ὅταν βρέθηκαν στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα γιὰ τὴ συνέχιση τῶν σπουδῶν τους. Ὁ ἓνας εἶναι ὁ Ἰωάννης Τυπάλδος Δοτοράτος Καπελέτος (1805-1868), μετέπειτα ριζοσπάστης βουλευτής,⁵⁷ τὸν ὁποῖον ὁ Κοραῖς ἐκτίμησε καὶ ἀγάπησε «διὰ τὴν εὐφυΐαν, φιλομάθειαν καὶ φιλοπατρίαν αὐτοῦ» καὶ συνέστησε σὲ Γάλλους

54. Ὁ Ἄγγελος Μελισσηνός, μὲ σπουδὲς στὴν Ἱταλία, ἄσκησε τὸ ἱατρικὸ ἐπάγγελμα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γενέτειρά του καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ συνέγραψε ἀρκετὲς ἱατρικὲς μελέτες, βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 387-388· Γ. Πεντόγαλος, *ὁ.π.*, σ. 286-289.

55. Καὶ τὰ δύο βιβλία τοῦ Α. Μελισσηνοῦ σώζονται στὴ Βιβλιοθήκη Κοραῖ στὴ Χίο καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνα διαφωτιστῆ. Βλ. γι' αὐτὰ Στέρ. Φασουλᾶκης, «Ὁ Ἄγγελος Μελισσηνός πρὸς τὸν J.-L. Alibert καὶ ἡ ἀθησαύριστη ἐπιστολὴ του στὸν Κοραῖ», *Κεφαλληνιακὰ Χρονικά* 6 (1992-1994), Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Δημ. Σ. Λουκάτο, σ. 257-264.

56. Ὁ Σταματέλος Πυλαρινός, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλιγόμηνη διδασκαλία στὴν Ἴονια Ἀκαδημία (1827), προσκλήθηκε ἀπὸ τὸν Καποδίστρια στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὅπου ἀνέλαβε διοικητικὲς θέσεις. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη ἐγκαταστάθηκε στὴν Κεφαλονιά, ὅπου συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ριζοσπαστικοῦ κινήματος, χωρὶς νὰ ἀποφύγει τὴν ἐξορία. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 561-564· Γ. Πεντόγαλος, *ὁ.π.*, σ. 336-339.

57. Ὁ Ἰω. Τυπάλδος Δοτοράτος Καπελέτος μετὰ τίς σπουδὲς του ἐγκαταστάθηκε στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὅπου ἔργασε ἐπὶ Καποδίστρια τὴν ἐπαγγελματικὴν του σταδιοδρομίαν στὸ δικαστικὸ κλάδο. Συμμετεῖχε στὴν Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἐπιστρέφοντας στὴν Κεφαλονιά πῆρε ἐνεργητικὸ μέρος στὰ ἀντιστασιακὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Ἐκλέχθηκε βουλευτής ἀπὸ τὸ ριζοσπαστικὸ χωρὸ καὶ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὴν τιμὴ νὰ ἀναγκώσῃ μὲσα στὴ Θ' Ἴονια Βουλὴ τὸ ἱστορικὸ ψήφισμα τῆς Ἐνωσης. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 690-693.

έλληνοιστές.⁵⁸ Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ ἐγγεληνὸς Θεόδωρος Καροῦσος (1808-1876),⁵⁹ ὁ ὁποῖος δέχθηκε τὶς γόνιμες ἐπιδράσεις τοῦ Κοραΐ κυρίως στὸ θέμα τῆς γλώσσας. Γιατὶ δὲν εἶναι τυχαία ἡ μετέπειτα ἐπίμονη ὑποστήριξη, μὲ ἄρθρα του καὶ συγκεκριμένες ἐνέργειες, τῆς καθιέρωσης τῆς ἐλληνικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας τοῦ βρετανικοῦ ἰόνιου προτεκτοράτου. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀνυποχώρητη θέση του τὸν ἔφερε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀγγλο τοποτηρητὴ τοῦ νησιοῦ, ὅταν ἔθεσε ὡς μία ἀπὸ τὶς κύριες προϋποθέσεις λειτουργίας τῆς ὑπὸ ἰδρυση «Ἀγροτικῆς καὶ Βιοτεχνικῆς Ἑταιρείας» (1842) τὴ χρῆση ἀπὸ αὐτὴν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.⁶⁰

Ἀπὸ τὶς ιδέες τοῦ Χιώτη στοχαστῆ καὶ διαφωτιστῆ ἐπηρεάστηκε ἀρχικὰ καὶ ὁ Φραγκίσκος Πυλαρινὸς (1802-1882)⁶¹ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὸ Παρίσι. Ὑπέγραψε, μάλιστα, τὸ 1831 τὸ μανιφέστο τῆς «Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας» («Société Hellénique»), ἰδρυμένης ἀπὸ τὸ 1828 ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Κοραΐ, στὸ ὁποῖο ὑποστηριζόταν ἡ υἱοθέτηση ἀπὸ τὸ νεοελληνικὸ κράτος δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ τὰ πρῶτα φιλελεύθερα συντάγματα τοῦ Ἀγώνα.⁶² Ὁ Φρ. Πυλαρινός, ἂν καὶ συνέχισε τοὺς ἰδεολογικοὺς του προβληματισμοὺς καταλλήγοντας στὸν οὐτοπικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ Saint-Simon, δὲν ἔπαψε νὰ τιμᾷ τὸν Κοραΐ, τὸ στοχα-

58. Βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 690.

59. Ὁ Θεόδωρος Καροῦσος διακρίθηκε κυρίως γιὰ τὸν ἐκπαιδευτικὸν τοῦ ζήλου, ἐνῶ ὑπῆρξε δεινὸς γνώστης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σκέψης καὶ ὁπαδὸς τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων τοῦ Hegel. Δημόσιευσε ἀξιόλογες μελέτες ἱστορικές, φιλοσοφικές, ἐκπαιδευτικές καὶ πολιτικές, ἂν καὶ στὴν πολιτικὴ δὲ διακρίθηκε γιὰ τὴν ὀξυδερけία του. Γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὸ ἔργο του βλ. Παῦλος Γρατσιατός, *Θεόδωρος Καροῦσος*, ἐν *Κεφαλλήνι* 1876· Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 216-224· Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, «Οἱ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Θεόδωρου Καρούσου γιὰ τὸν ἑλληνοισμό», *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνοῦς Συνεδρίου, Ζάκυνθος*, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997, τ. Γ', Ἀθήνα 2002, σ. 59-68.

60. Βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 217-218.

61. Ὁ Φραγκίσκος Πυλαρινὸς μετὰ τὴ Γαλλία εἶχε μιὰ ὀλιγόχρονη παρουσία στὸ Νάυπλιο, ὅπου προσπάθησε νὰ διαδώσει τὶς σαινσιμονικὲς θεωρίες, καὶ στὴ συνέχεια ἐγκαταστάθηκε στὴν πατρίδα του τὴν Κεφαλονιά, συνεχίζοντας νὰ διαδίδει τὶς σοσιαλιστικὲς ιδέες τοῦ Saint Simon καὶ νὰ συμμετέχει σὲ ἀντιπολιτευτικὲς ἐκδηλώσεις. Ἀπὸ ἐκεῖ, λόγῳ τῆς δράσης του, διώχθηκε, γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ τελικὰ κατὰ τὸ 1839-1840 στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ διοριστεῖ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 564-566· Παναγιώτης Νοῦτσος (εἰσαγωγή, ἐπιλογὴ κειμένων, ὑπομνηματισμός), *Ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψη στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ 1875 ὡς τὸ 1974*, ἐκδ. Γνώση, τ. Α' (1875-1907), Ἀθήνα 21995, σ. 119-124.

62. Βλ. Σταμάτης Καρατζάς, «Ἡ “Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία” τοῦ Παρισιοῦ, 1828-1831», *Ἀντί, τχ. 1* (20 Μαρτίου 1976), σ. 22-26.

σμοῦ τοῦ ὁποῖου συνέδεε μὲ τὰ νέα ἰδεολογικὰ ρεύματα τοῦ κοινωνισμοῦ = σοσιαλισμοῦ:»⁶³ «Σὺ κριτικὸς βαθεὺς καὶ φιλόλογος πολυμαθής, ἐπροσπάθισες μ' ὅλα τὰ νέα φιλολογικὰ μέσα νὰ διασπείρης εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος τὴν φιλοσοφικὴν ἀποστολὴν τοῦ 19' αἰῶνος, τὴν ἐλευθερίαν λέγω, ἰσότητα καὶ κοινωνισμὸν»,⁶⁴ θὰ πεῖ ὁ νεαρὸς Κεφαλωνίτης σαινσιμονιστής, ἀπευθυνόμενος στὸ νεκρὸ τοῦ σοφοῦ δασκάλου κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἐπικηδείου στὸ Παρίσι τὸ 1833.⁶⁵ Καὶ ἡ ἀποδοχὴ αὐτῇ φαίνεται ὅτι ἐξέφραζε μιὰ γενικότερη ἀντίληψιν γιὰ τὴν διεισδυτικότητά καὶ τὴν ἐπιρροὴ τῆς κοραϊκῆς σκέψεως στὴ συνείδησιν τῶν φίλων, μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν τοῦ Κοραΐ.

Ὁ Γεώργιος Τυπάλδος-Ίακωβάτος (1814-1882),⁶⁶ ὁ μετέπειτα ριζοσπάστης βουλευτής μὲ ἔντονη πολιτικὴ δράσιν καὶ μετὰ τὴν Ἑνωσιν, βρέθηκε τὸ 1838 γιὰ τὶς διδασκαρικές του σπουδὲς στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ, ὁ νεαρὸς Κεφαλωνίτης σπουδαστής εἶναι φυσικὸ νὰ εἶχε ἐπαφὰς μὲ τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν τοῦ Κοραΐ. Καὶ πρέπει νὰ ἐπιδιώξῃ αὐτὸς τὶς ἐπαφάς, ἀκριβῶς γιὰ νὰ γνωρίσῃ καλύτερα τὴν φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ σκέψιν τοῦ Ἑλλήνα διαφωτιστῆ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὡστόσο στὸ ἔργον του *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*, ποὺ ἐκείνῃ τὴν περίοδον μᾶλλον εἶχε ὀλοκληρώσει,⁶⁷ διατύπωνε ἀρνητικὰς κρίσεις, ἐπεὶδὴ οἱ καθηγγητὲς τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας παρουσάζαν τὸν Κοραῖ ὡς ἀθηναίαν —καὶ ὁ Τυπάλδος-Ίακωβάτος ἦταν κατὰ τῶν αὐθεντιῶν— ἀλλὰ καὶ λόγω τῶν γλωσσικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς ἐμμονῆς τοῦ Χιώτη σοφοῦ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γραμματεία.⁶⁸

63. Γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ σχέσιν Α. Κοραΐ - Φρ. Πυλαρινοῦ βλ. Σταμάτης Πέτρου, *Γράμματα ἀπὸ τὸ Ἀμστερνταμ*, ἐπιμ. Φίλιππος Ἡλιού, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1976, σ. σα'-σβ'.

64. Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἐλληνικὴ χρῆσιν τοῦ ὅρου «κοινωνισμός», κατὰ τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ Φίλιππου Ἡλιού, *Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν 20ὸ αἰῶνα*, Ἀθήνα 1989, σ. 68 καὶ σημ. 90.

65. Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 69. Ὁ ἐπικηδεὺς λόγος τοῦ Πυλαρινοῦ, «Λόγος ἐπιτάφιος ὁ ὁποῖος ἐκφωνήθη εἰς τὴν θάνην τοῦ Δ. Α. Κοραΐ, εἰς τοὺς 1833 Ἀπριλίου 8 Ε.Ν.», δημοσιεύτηκε στὸ 2ο τεῦχος τοῦ παρισινοῦ περιοδικοῦ *Le Polyglotte*.

66. Ὁ Γεώργιος Τυπάλδος-Ίακωβάτος, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ Παρίσι στὴ γενέτειρά του, δραστηριοποιήθηκε στὸ ἐνωτικὸ ριζοσπαστικὸ κίνημα τοῦ νησιῦ τιμώντας ἰδιαίτερα τὴν ἐκλογὴν του ὡς βουλευτὴ στὴ Θ' Ἰόνια Βουλὴ. Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑπτανήσων μὲ τὴν Ἑλλάδα ἡ πολιτικὴ του παρουσία ὑπῆρξε ἐντονότατη στὴν ἐλληνικὴ Βουλὴ μὲ ὀξύτατες ἀγορεύσεις γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς «ἀφομοίωσης» τῶν Ἑπτανήσων καὶ τὸ ἐθνικὸ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράσιν του βλ. Η. Τσιτσέλης, ὁ.π., σ. 649-669.

67. Βλ. Γεώργιος Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*, Ἐκδοσις - Εἰσαγωγὴ - Σχόλια Σπ. Ι. Ἀσδραχάς, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1982. Γιὰ τὴ χρονικὴ περίοδον συγγραφῆς τοῦ ἔργου βλ. σ. μθ'-ν'.

68. Βλ. Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος, ὁ.π., σ. 18, 38.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, ὁ κληρικὸς Κωνσταντῖνος (1795-1865), διάκονος τότε καὶ καθηγητὴς στὴν Ἰόνια Ἀκαδημία τῆς Κέρκυρας,⁶⁹ ἀλληλογραφοῦσε μὲ τὸν Κοραΐ.⁷⁰ Ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν πρώτη του ἐπιστολικὴ ἐπικοινωνία τὸ 1825, ἀπὸ τὴ Βενετία ὅπου βρισκόταν, ἦταν ἡ ἀποστολὴ ἀπὸ μέρους του στὸν Ἑλληνα σοφὸ τοῦ Παρισιοῦ τῆς δευτέρης ἐκδόσεως τῆς *Γραμματικῆς* τοῦ δασκάλου του καὶ παλαιοῦ φίλου καὶ συνεργάτη τοῦ Κοραΐ Νεόφυτου Βάμβας,⁷¹ ποὺ ἐκείνη τὴν περίοδο δίδασκε στὴν Κεφαλονιά. Μὲ τὴν ἐπιστολὴ του ἐκείνη⁷² ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος-Ἰακωβάτος ἐξέφραξε τὸν ἀπεριόριστο θαυμασμὸ καὶ σεβασμὸ του πρὸς τὸν Χιώτη διαφωτιστὴ: «Ἐγὼ [...] ἐτίμων καὶ ἐσεβόμην σὲ ὡς ἓνα τῶν τῆς Ἑλλάδος εὐεργετῶν. [...] Ἐπεθύμουν νὰ σ' ἐβλεπα ποτὲ [...], τὸν πόθον μου τοῦτον δὲν τὸν χορτάζει ἄλλο τι διὰ τὴν ὥραν, εἰ μὴ ἡ μόνη σου εἰκὼν, ἡ ὁποία δι' ἐξόδων μου ἐχρωματισθεῖσα ἐκ τῆς χαλκογραφίας, κοσμεῖ τὸν κοιτῶνα μου».⁷³ Μὲ

69. Ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, ἀφοῦ ἄκουσε μαθήματα ἀπὸ τὸν Ν. Βάμβα στὴ σχολὴ τῆς Χίου, συνέχισε τίς σπουδές του στὴ Βενετία. Διορίσθηκε καθηγητὴς στὴν Ἰόνια Ἀκαδημία, ὅπου ἐργάσθηκε δώδεκα περίπου χρόνια. Κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κεφαλονιά, καὶ μετὰ ἀπὸ δεκαοκτάμηνη ἐξορία στὴς Στροφάδες τῆς Ζακύνθου λόγῳ τῶν ἀντιβρετανικῶν του κινήσεων, ὑπῆρξε ὑποψήφιος γιὰ τὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ νησιοῦ (1842), χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Ἀναχώρησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὡς πρῶτος σχολάρχης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης προσέφερε σημερινότατο ἔργον. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, τ. Α', σ. 669-690, 909 καὶ τ. Β', σ. 158, 169-171.

70. Περισσότερα γιὰ τίς σχέσεις Κων. Τυπάλδου καὶ Κοραΐ βλ. π. Γεώργιος Μεταλληνός, «Κοραΐς καὶ Τυπάλδος», *Χιακὰ Χρονικά* 10 (1978), 69-84.

71. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητά τοῦ Ν. Βάμβας (1776-1855) βλ. Κ. Ἀμαντος, «Νεόφυτος Βάμβας», *Ἑλληνικά* 7 (1934), 51-62. Κ. Θ. Δημαράς, *ὁ.π.*, σ. 371-374. Ὁ ἴδιος, *Δύο φίλοι, Κοραΐς καὶ Βάμβας*, Ἀθήνα 1953.

72. Τὴν ἐπιστολὴ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Κ. Θ. Δημαράς, «Γύρω σὲ μιὰ κατήχηση. Κοραΐς καὶ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος», *Πρακτικὰ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου*, τ. Β' [= *Κερκυραϊκὰ Χρονικά* 26 (1982), 183-184], ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι πρόκειται γιὰ «τυπικὴ ἐπιστολὴ νέου ὁ ὁποῖος ἐπιθυμᾷ εὐνοίας τοῦ Κοραΐ βρίσκει κάποιαν ἀφορμὴ νὰ γράψῃ στὸν σοφὸ γέροντα», *ὁ.π.*, σ. 184.

73. Ἀνάμεσα στὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μαζὶ μὲ τὴν πολύτομη βιβλιοθήκη βρίσκονταν στὴν κατοικία τῶν ἀδελφῶν Τυπάλδων-Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι καὶ ὅλα δωρεῇ θύκαν στὸ ἑλληνικὸ δημόσιο (μὲ ἀριθμὸ συμβολαίου δωρεᾶς 24351/6.7.1963), ὑπῆρχαν οἱ εἰκόνες τῶν ἱεραρχῶν Ἠλία Μηνιάτη καὶ Νικηφόρου Θεοτόκη, τοῦ Ἀνδρέα Μουστοξύδη καὶ τοῦ Ἀδამάντιου Κοραΐ, γιὰ τίς ὁποῖες ὁ συμβολαιογραφικὸς ὅρος προέβλεπε «νὰ εἶναι καὶ νὰ παραμείνουν ἀνηρτημένα». Ἡ προσωπογραφία τοῦ Κοραΐ εἶναι ἐπιχρωματισμένη ἐλαιογραφία ζωγράφου τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα διαστάσεων 45 x 50 ἐκαστοστῶν. Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀσπρόμαυρη στὸ μελέτημα τοῦ Ἑμμ. Φραγκίσκου, «Ἡ φιλία Κοραΐ-Villoison καὶ τὰ προβλήματα τῆς», *Ἑρανιστής* 1 (1963), ἐκτὸς κειμένου. Παρόμοιά της βρίσκεται στὴ συλλογὴ τοῦ Ἑθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου.

τῇ δευτέρῃ ἐπιστολῇ του, τὸ 1827, ὁ Τυπάλδος-Ίακωβάτος ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Κοραῖ τὴν ἄδειά του, γιὰ νὰ ἐπανεκδώσει τὴ μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν τελευταῖο *Κατήχηση* τοῦ Πλάτωνος, μητροπολίτη Μόσχας, προκειμένου νὰ τὴ χρησιμοποιήσει στὰ θεολογικὰ μαθήματά του στὴν Ἴονια Ἀκαδημία.⁷⁴ Ὁ Κοραῖς ἀπάντησε θετικὰ καὶ τὸ βιβλίο ἐκδόθηκε τὴν ἴδια χρονιά.⁷⁵

Παράλληλα, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1820 εἶχε δραστηριοποιηθεῖ στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς Κεφαλονιάς ὁ παλαιὸς φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Κοραῖ Νεόφυτος Βάμβας.⁷⁶ Ἄν καὶ ὁ Κοραῖς εἶχε ἐκφράσει τὴ διαφωνία του γι' αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴ τοῦ φίλου του, νὰ ἐγκαταλείψει δηλαδὴ τὸν ἐπαναστατημένο ἑλληνικὸ ῥωο, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε περισσότερο ἀνάγκη, καὶ νὰ ἔρβει στὴν Κεφαλονιά,⁷⁷ ὁ ἴδιος ὁ Βάμβας, ὅμως, δικαιολογοῦσε ἐπαρκῶς τὴ «φυγὴ» του.⁷⁸ Φαίνεται, μάλιστα, ὅτι ἦταν ἱκανοποιημένος μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ ἰόνιο νησί, καθὼς ἐκεῖ βρῆκε τὸ κατάλληλο κλίμα ποὺ θὰ τοῦ ἐπέτρε-

74. Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *ὁ.π.*, σ. 190, ὅπου ἡ ἐπιστολὴ καὶ π. Γ. Μεταλληνός, *ὁ.π.*, σ. 77.

75. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κοραῖ καὶ τὰ παραλειπόμενα αὐτῆς τῆς περιπτώσεως βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *ὁ.π.*, σ. 186-194 καὶ π. Γ. Μεταλληνός, *ὁ.π.*, σ. 79-84.

76. Γιὰ τὴν «ἐπτανησιακὴν» περίοδο τῆς ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος τοῦ Βάμβα βλ. Γ. Ι. Σαλβάνος καὶ Β. Γ. Σαλβάνου, *Ἡ Ἴονιος Ἀκαδημία, ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς Κόμης Γύλφορδ, οἱ καθηγῆται καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς*, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. *Ἑλληνικὴ Δημιουργία*, τχ. 31, Ἀθήνα 1949, σ. 70-71· G. P. Henderson, *ὁ.π.*, σ. 83-84· Γ. Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *ὁ.π.*, σ. (κυρίως) 78-80, 81-82, 87-89. Εἰδικότερα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν δραστηριότητα τοῦ Βάμβα στὴν Κεφαλονιά βλ. Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, τ. Α', σ. 52· Σπύρ. Γ. Μοσχονάς, «Ἡ Σχολὴ τοῦ Κέστρου τῆς Κεφαλονιάς καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Νεόφυτου Βάμβα στὸ ἔργο της», *Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου Ἱστορίας (Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988)*, Κέντρο Μελετῶν Ἰονίου, Ἀθήνα 1997, σ. 289-299.

77. Ὁ Κοραῖς σὲ ἐπιστολὴ του στὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο δημοσιευμένη στὴν ἐφ. *Ἑλληνικὰ Χρονικὰ* τῆς 23.1.1824, ἔγραφε στίς 20.9.1823: «τὸν ὁποῖον [Βάμβα] ἀκούω μὲ μεγάλην μου λύπην διδάσκοντα εἰς Κεφαλληνίαν, ὅτε ἡ διδασχὴ ἦτον ἀσυγκρίτως ἀναρχαιότερα εἰς τὴν αὐτόνομον Ἑλλάδα», Σπ. Μοσχονάς, *ὁ.π.*, σ. 296 καὶ Α. Κοραῖς, *Ἀλληλογραφία*, *ὁ.π.*, τ. Ε', σ. 65. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἔχει γράψει ὁ Γεώργιος Τυπάλδος-Ίακωβάτος, *ὁ.π.*, σ. 72: «Ἀνωφέλευτος [ὁ Βάμβα] πρῶτ' ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὀλέθριος στὴν ἐπανάστασιν, ἔφυγε ἀπὸ τὸ γένος κ' ἐπῆγε στὴν Κεφαλονιά νὰ ζήσει ἀπουκάτου στοὺς Ἑγγλέζους ποὺ ἐπολεμοῦσαν τὴν πατρίδα του».

78. Σὲ σχέδιο ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Κοραῖ τὸ Μάιο τοῦ 1823, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρά, *Δύο φίλοι, Κοραῖς καὶ Βάμβας*, *ὁ.π.*, σ. 38-41, ὁ Βάμβα ἐξηγοῦσε τὴς διαφωνίας καὶ τὴν ἀπόρριψή του ἀπὸ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ πρόσωπα τοῦ Ἀγώνα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκη νὰ συντηρήσει τὴν οἰκογένειά του. Συμπεραίνει, ὥστόσο, ὁ Κ. Θ. Δημαράς, *ὁ.π.*, σ. 43, ὅτι ὁ Βάμβας ἐκείνη τὴν κρίσιμη γιὰ τὴν Ἐπανάστασιν φάση (1823) «ἔφυγε καὶ ἐξασφάλισε γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του ὅ,τι καλύτερο μπορούσε νὰ τοῦ προσφέρει ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολή, τὴν ζωὴν στὰ Ἐπτάνησα».

πε νὰ ἀνασυντάξει τὶς πνευματικὲς τοῦ δυνάμεις καὶ νὰ πραγματώσει τὰ προσωπικὰ τοῦ σχέδια. Ἀπὸ τὸ 1823 δίδασκε στὸ Ἀργοστόλι, ἀλλὰ, ὅταν ἰδρύθηκε ἡ Σχολὴ τοῦ Κάστρου τὸ 1824-1825, μεταφέρθηκε ἐκεῖ μέχρι τὸ 1827, ὅποτε σταμάτησε ἡ λειτουργία της. Ἡ εὐρύτερα γνωστὴ φιλικὴ σχέση τοῦ μετὸν Κοραῆ ἦταν μίᾳ ἐπιπλέον παράμετρος ποὺ βοήθησε στὴ γρήγορη ἀποδοχή τοῦ ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς Κεφαλονιάς. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, δὲν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐμπιστεύτηκαν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Βάμβρα, ἀπὸ τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ἐπηρέαστηκαν, ἄλλος λιγότερο, ἄλλος περισσότερο, στὸν μετέπειτα φιλελεύθερο προσανατολισμὸ τους.⁷⁹

Ἀναλύσαμε καὶ ἐξηγήσαμε παραπάνω τὶς διάφορες φάσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πέρασαν οἱ προβληματισμοὶ καὶ οἱ θέσεις τοῦ Α. Κοραῆ σχετικὰ μετὰ τὴν καθεστωτικὴ πορεία καὶ προοπτικὴ τῶν Ἑπτανήσων, καὶ τὴ σύνδεσή τους μετὰ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα. Ἄν καί, τελικὰ, τὸν ἀρχικὸ ἐνθουσιασμὸ διαδέχθηκαν ἡ ἐπιφύλαξη καὶ ἀμέσως μετὰ ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ σιωπὴ —στάση εὐκόλως κατανοητὴ μέσα στὸ πλαίσιο τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων— εἶναι λογικὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὴν κεφαλονίτικη συνείδηση θὰ εἶχαν ἀποτυπωθεῖ ἡ ἀγωνία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Χιώτη διαφωτιστῆ γιὰ τὰ ἰόνια νησιά. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ κοραϊκὸς στοχασμὸς σιώπησε, ἀνοιξε μιὰ ἄλλη πιὸ ζωντανὴ ἐπικοινωνία μετὰ τοὺς Κεφαλονίτες νέους σπουδαστές, οἱ ὁποῖοι συναντοῦσαν τὸν Κοραῆ καὶ τὸν κύκλο τοῦ στὸ Παρίσι καὶ δέχονταν τὴν ἐπίδραση τῶν ιδεῶν του. Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ νέοι ἐκεῖνοι μετὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴ γενέτειρα ἔφερναν στίς ἀποσκευές τους πολιτικὰ φυλλάδια τοῦ Κοραῆ, ἐνῶ οἱ ἴδιοι γίνονταν φορεῖς τῶν φιλελεύθερων κοραϊκῶν ιδεῶν. Καὶ φυσικὰ γι' αὐτὲς τὶς νεοτεριστικὲς ιδέες θὰ ἀντιμετώπισαν τὴν ἀντίδραση τῶν συντηρητικῶν δυνάμεων τῆς τοπικῆς κοινωνίας, καθὼς οἱ σύγχρονοι τοῦ Κοραῆ «εἶχαν συνδυάσει τὸ ἔργο του μετὰ τὶς πιὸ προωθημένες δημοκρατικὲς προτάσεις ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία κατὰ τὴν πρώτη τριακονταετία τοῦ 19οῦ αἰῶνα».⁸⁰

79. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Βάμβρα στὴν Κεφαλονιά ἀναφέρονται οἱ ἐγελαινοὶ Ἰωάννης Μενάγκις (1800 περίπου-1870) καὶ Θεόδωρος Καρούσος (1808-1876), ὁ ὁποῖος δραστηριοποιήθηκε καὶ στὸ ἐθνικὸ κίνημα, καθὼς καὶ οἱ ἡγέτες τοῦ ἐπτανήσιακοῦ ριζοσπαστισμοῦ Ἡλίας Ζερβὸς-Ἰακωβάτος (1814-1894) καὶ Ἰωσήφ Μομφερράτος (1816-1888). Βλ. γι' αὐτοὺς ἀντίστοιχα Η. Τσιτσέλης, *ὁ.π.*, σ. 396-401, 216-224, 143-168 καὶ 482-489. Μαθητὴς, ἐπίσης, τοῦ Βάμβρα στὸ Ἀργοστόλι καὶ στὴ Σχολὴ τοῦ Κάστρου ὑπῆρξε ὁ σατιρικός καὶ κοινωνικός στοχαστὴς Ἀνδρέας Λασκαράτος (1811-1901), βλ. Ἀνδρέας Λασκαράτος, *Αὐτοβιογραφία*, μτφρ. [ἀπὸ τὰ ἰταλικά] Πόπη Θεωδωράτου, Εἰσαγωγή, σημειώσεις Ἀλὼη Σιδέρη, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1983, σ. 37-40.

80. Βλ. Φ. Ἡλιού, *Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στὸν 20ὸ αἰῶνα*, *ὁ.π.*, σ. 68.

“Αλλωστε, στο νησί συναντιούνταν και με άλλους νέους πτυχιούχους, που επέστρεφαν μετά το 1830 από τα ιταλικά πανεπιστήμια, γεμάτους εμπειρίες λόγω της συμμετοχής τους στα επαναστατικά γεγονότα της ιταλικής χερσονήσου.⁸¹ Η παρουσία όλων αυτών δημιουργούσε μια νέα δυναμική για τον αγώνα κατά της Βρετανικής Προστασίας. Οι διεργασίες και οι ζυμώσεις μέσα στους φιλελεύθερους κύκλους του νησιού γίνονταν ουσιαστικές. Καθοριστικό ρόλο στον προβληματισμό των φιλελευθέρων έπαιξε η ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, καθώς η ελληνική ανεξαρτησία, όσο άναπρηρη και αν ήταν, αποτέλεσε για τους Κεφαλονίτες (και γενικότερα τους Έπτανήσιους) πατριώτες βασική αφορμή εθνικής ανάτασης και ελπίδων, αφού αποδυνάμωνε το επιχείρημα της συνέχισης της Βρετανικής Προστασίας στα ιόνια νησιά. Ωρίμαζε δηλαδή η ενωτική ιδέα, ενώ παράλληλα από τη δεκαετία του 1830 σημειώνονταν οι πρώτες αντιστασιακές ενέργειες.⁸²

“Οταν, λοιπόν, στις αρχές της επόμενης δεκαετίας (το 1843), ο “Αγγλος άρμοστής των Έπτανήσων επέτρεψε την ίδρυση και λειτουργία λεσχών, οι φιλελεύθεροι της Κεφαλονιάς «σαν έτοιμοι από καιρό» ίδρυσαν χωρίς καθυστέρηση τη λέσχη τους. Και το όνομα αυτής («Ο Κοραής»), πράγμα που σημαίνει ότι το όνομα του “Ελληνα διαφωτιστή και πολιτικού στοχαστή Α. Κοραή ήταν επίκαιρο στον κεφαλονίτικο χώρο: Μαθητές —με την ουσιαστική σημασία της λέξης— του Κοραή και παλαιοί συνομιλητές του βρίσκονταν μεταξύ των φιλελευθέρων· η προσωπικότητά και η εθνική προσφορά του είχαν εκτιμηθεί στη συνείδηση ευρύτερων ομάδων· οι ιδέες του συγκινοῦσαν, αφύπνιζαν και κινητοποιούσαν· αλλά και η πρόσφατη Έπανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 κατά της απολυταρχίας του “Οθωνα επικαιροποίησε τις θέσεις του τις σχετικές με τη συγκρότηση άβασίλευτης δημοκρατίας. Έξάλλου, το όνομα του Κοραή ήταν άρκετά κατάλληλο να δοθεί σ’ ένα φορέα που φιλοδοξούσε να στηρίξει την παιδεία και να έργαστεί για την πολιτική διαπαιδαγώγηση του συλλογικού υποκειμένου, να αναδείξει τα άτομικά δικαιώματα και να περιφρουρήσει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, να επιμείνει στον εθνικό φρονηματισμό και να διαδώσει την εθνική ιδέα, να αγωνιστεί για την εθνική ολοκλήρωση.

81. Βλ. “Αντώνης Λιάκος, «Η διάθλαση των επαναστατικών ιδεών στον ελληνικό χώρο, 1830-1850», *Τα Ιστορικά* 1 (1983), 129-130.

82. Για τις διεργασίες που σημειώνονταν μέσα στους κεφαλονίτικους φιλελεύθερους κύκλους μέχρι την «επίσημη» εμφάνιση και δράση των Μεταρρυθμιστών και Ριζοσπαστών, βλ. Μιράντα Παξίμαδοπούλου-Σταυρινού, *Οι εξέγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848 και 1849*, έκδοση Έταιρείας Κεφαλληνιακών Ιστορικών Έρευνών, Αθήνα 1980, σ. 51-62.

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι η προσωπικότητα και το έργο του Κοραΐ θα εξακολουθήσουν και κατά την επόμενη περίοδο της Βρετανικής Προστασίας να συγκινούν και να προβληματίζουν το μαχόμενο ένωτικό κίνημα, αλλά και το τελευταίο δε θα πάψει να τιμά το μεγάλο πολιτικό στοχαστή. Δεν είναι τυχαίο που ριζοσπαστική έφημερίδα το 1862 αναδημοσίευε απόσπασμα από τα «Προλεγόμενα» του Κοραΐ στο μεταφρασμένο έργο του Beccaria, εξέχοντα χρόνια μετά την πρώτη έκδοση του έργου.⁸³ Αλλά και μετά την Ένωση Κεφαλονίτες, επίγονοι των Ριζοσπαστών, συνέχιζαν στην Αθήνα να επικαλούνται τον Κοραΐ. Ο δημοσιογράφος και ασυμβίβαστος αγωνιστής Παναγιώτης Πανός (1832-1896),⁸⁴ σε σημαντικό άρθρο του το 1875 για την αναγκαιότητα ριζικής πολιτειακής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα, υπερασπιζόταν «τάς όρθας και πατριωτικές του αθανάτου Κοραΐ συμβουλάς», που είχε παράσχει για την καθιέρωση δημοκρατικού πολιτεύματος στο νεοελληνικό κράτος.⁸⁵ Ο πρωτοπόρος δημοκράτης και κοινωνιστής Ρόκκος Χοϊδάς (1830-1890)⁸⁶ μίλησε το 1877 στην Αθήνα, με την ευκαιρία της ανακομιδής των όστων του Κοραΐ, για την προσωπικότητα και την προσφορά του μεγάλου Έλληνα διανοητή.⁸⁷

ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΑΤΟΣ

83. Βλ. «Πολιτικά περί Ελλάδος σχέψεις Αδαμαντίου Κοραΐ (Εκ τῶν Προλεγόμενων τῆς μεταφράσεως τοῦ Βεκκαρίου)», ἐφ. Ἀληθῆς Ριζοσπάστης, φ. 13, 8/20.12.1862, 1αβγ-2αβγ.

84. Για τὴ ζωή, τὴ δράση καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Π. Πανῶ βλ. Η. Τσιτσέλης, ὁ.π., σ. 507-510· Ἐρασμία-Λουΐζα Σταυροπούλου, Παναγιώτης Πανός (1832-1896). Ἐνας ριζοσπάστης ρομαντικός, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1987.

85. Βλ. Π. Πανός, «Ἀρχαὶ καὶ πορεία», ἐφ. Ἐργάτης, φ. 1, 28.8.1875, σ. 2α.

86. Για τὴ ζωή καὶ τὴν πολύμορφη δράση τοῦ Ρ. Χοϊδᾶ βλ. Ἀγγελο-Διονύσης Δεμπόνος, Ρόκκος Χοϊδᾶς, ὁ ἐπίγονος τῶν Ριζοσπαστῶν, Ἀργοστόλι 1984· Σπύρος Λουκάτος, Ρόκκος Χοϊδᾶς, ὁ κήρυκας τοῦ ἐλληνικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐκδ. Ἀλκυών, Ἀθήνα 1984· Τάσος Βουρνάς, Τὸ ξεκίνημα τῆς φωτιᾶς (Ρόκκος Χοϊδᾶς) [μυθιστορηματικὴ βιογραφία], ἐκδ. Τολίδη, Ἀθήνα [1974].

87. Ἡ πληροφορία ἀπὸ τὸν Π. Νοῦτσο, ὁ.π., σ. 51. Πρβλ. Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 71 καὶ σημ. 94.